

VU Research Portal

"Wie was 'prof. X.'? Een voetnoot bij Hedendaagsch Fetischisme"

Noordegraaf, J.

published in

De nieuwe taalgids

1984

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Noordegraaf, J. (1984). "Wie was 'prof. X.'? Een voetnoot bij Hedendaagsch Fetischisme". *De nieuwe taalgids*, 77, 157-160.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Wie was 'Prof. X'?

Een voetnoot bij *Hedendaagsch Fetischisme*

J. Noordegraaf

In *Hedendaagsch Fetischisme* (1925), het 'taalboek' van Carry van Bruggen (1881-1932), worden meer dan honderd schrijvers, geleerden en politici met naam en toenaam genoemd; waar nodig worden ze geprezen of bestreden. Wanneer het echter om Nederlandse tijdgenoten gaat, blijkt Van Bruggen een bepaalde vervagingstechniek toe te passen. Charivarius en Bolland mogen dan nog wel bij name worden genoemd, voor een aantal andere landgenoten volstaat de schrijfster met aanduidingen als 'een bekend letterkundige' (139), 'een geprezen vertaalster' (220), 'een dokter in de letteren' (235).¹

Op soortgelijke wijze wordt ook een Nederlands filoloog aangeduid; zijn uitspraken worden vervolgens van commentaar voorzien:

Professor X. vraagt zich af, of men het Middelnederlands 'Ghi houd u sceren!' – 'In doe' – 'Ghi doet' tegenwoordig nog wel zo kernachtig zou kunnen zeggen. Gewis, professor! En zangeriger bovendien: 'Da-lieg-ie' – 'Nietis' – 'Wellis'. En dan het tegelijk 'zangerige' en 'kernachtige': 'Asjemenou' en het 'Hiero' en 'Daaro' van de Jordaner, zoveel welluidender dan onze 'slepene omschrijving' (kwalificatie van prof. X.) 'kom eens hierheen' of 'ga eens daarheen', gelijk ook zijn 'stik', 'barst', en 'val dood' het verre wint van ons saai-beschaafd: 'u overtuigt mij toch niet' of 'uw bijzijn is mij onaangenaam'. (147)

Blijkbaar schrijft 'professor X.' et behulp van het citaat uit *Floris ende Blancefloer* (vs. 1063) aan het Middelnederlands bijzondere eigenschappen toe, zoals zangerigheid en kernachtigheid. Door Van Bruggen wordt hij hiervoor in krachtige bewoordingen terechtgewezen: praten over 'zangerigheid' en 'kernachtigheid' is 'onzinnig' (146), 'dwaas' (148), zelfs 'volstreckte nonsens' (147). 'Ga ik dan te ver', schrijft Van Bruggen, 'als ik deze taalafgoderij op één lijn stel met het botste en domste fetisjisme...?' (148).

Degene die hier door Van Bruggen op de vingers getikt wordt, is niemand anders dan de Leidse hoogleraar Jacob Verdam (1845-1919), kenner bij uitstek van het Middelnederlands. De gewraakte passage blijkt voor te komen in zijn *Uit de geschiedenis der Nederlandsche taal*, waarvan in 1923 een vierde druk verschenen was, herzien door [158] de Amsterdamse hoogleraar in de Nederlandse taalkunde F.A. Stoet (1863-1936).² Op bladzijde 64 en 65 van dat boek houdt

¹ Gemakshalve verwijs ik naar de derde druk: Carry van Bruggen, *Hedendaags fetisjisme*. Met een voorwoord van Annie Romein-Verschoor. Amsterdam, 1980. Dat het voorwoord van Annie Romein overgenomen is uit de tweede druk (1948), is een gegeven dat men uit deze derde druk zelf niet kan opmaken.

² J. Verdam, *Uit de geschiedenis der Nederlandsche taal*. Zutphen, 1923. Vierde druk. Herzien door Dr. F. A. Stoet t. De eerste druk van dit boek verscheen in 1890 onder de titel *De geschiedenis der Nederlandsche taal*,

Verdam een lofrede op het Middelnederlands, dat o.a. ‘zangerigheid’, ‘zoetvloeiendheid’ en – naar verderop blijkt – ook ‘bondigheid’ (p. 163; cf. Van Bruggen, p. 148) als eigenschappen heeft. Verdam verzucht dan ook:

van tijd tot tijd kan men den wensch niet onderdrukken, dat men nog tegenwoordig in staat mocht zijn de dingen zoo aardig en op zulk een teekenachtige wijze uit te drukken (Verdam, p. 64).³

Als een van de voorbeelden volgt dan het vers uit Floris ende Blancefloer.

Nu is het niet zo, dat Van Bruggen het werk van Verdam uitsluitend gebruikte om er zich tegen af te zetten. Niet alleen ontleende ze er enkele termen aan, zoals ‘taalschat’,⁴ ze gebruikte het ook om er diverse gegevens uit te putten die ze in haar eigen betoog verwerkte. Ik geef daar een drietal voorbeelden van.

(1)

...Vlaanderen, met zijn machtige en rijke steden Gent en Brugge, die in geheel West-Europa bekend waren... Hoe sterk de invloed was, die van dit kleine gewest uitging, en hoe ver de werking daarvan zich, ook buiten het land, zelf deed gevoelen, kan blijken uit het feit, dat men in de eerste helft der 13de eeuw in Duitschland, tot zelfs naar de Oostenrijksche grenzen, Vlaamsche uitdrukkingen bezigde of ‘vlaemde’, gelijk men het noemde, om zich een schijn van voornaamheid te geven (Verdam, p. 57-58).

Nog verder reikte de inwerking van het aristocratisme. Kwam een stad of streek tot bloei, dan steeg het daar gesproken dialect tot aanzien en tot algemeenheid, zo bijvoorbeeld het Vlaams. Het gebruiken van Vlaamse woorden, het zogeheten ‘vlaemen’ gold tot ver in Duitsland als een teken van beschaving, toen Gent en Brugge en Brussel grote, rijke, machtige steden waren (Van Bruggen, p. 112).

(2)

Het mag dus een voor de verbreiding onzer algemeene schrijftaal belangrijk feit worden geacht, dat Vondel het heilzame van de van Amsterdam, *zijn* Amsterdam, uitgaande strooming inzag... (Verdam, p. 76; cursivering in het origineel).

Vondel eerde en verbreedde de taal van ‘zijn’ Amsterdam... (Van Bruggen, p. 113).

in hoofdtrekken geschetst. In 1902 kwam een herziene versie uit als *Uit de geschiedenis der Nederlandsche taal*; de derde druk is van 1912. De bewerking door Stoett is weinig ingrijpend geweest. De passage over het Middelnederlands komt geheel voor rekening van Verdam. Stoett karakteriseert het werk als een ‘leesboek zoowel voor het beschaafde publiek als voor den taalbeoefenaar’. Ik citeer verder naar deze vierde druk.

³ Daarentegen Van Bruggen, p. 163: ‘Het “tekenachtige” is nooit aan de woorden, het is in de menselijke geest...’

⁴ Ze heeft het op p. 149 over ‘de zogeheten “taalschat” ’ en zet het woord ook elders meestal tussen aanhalingstekens (p. 123, 130, 227).

(3)

Indien iemand studiën maakte voor eene vergelijkende geschiedenis der spreekwoorden van verschillende, ook niet-verwante, volkeren der aarde, dan zou hij ongetwijfeld ... allerlei punten van overeenkomst in deze uitingen van volkswijsheid ontdekken. Zoo vindt men in het Zondagsblad van het Nieuws van den Dag (van 27 Oct. 1901) een artikel over Koreaanse Spreekwoorden, waarin er enkele vermeld worden die geheel met Nederlandsche overeenstemmen... (Verdam, voetnoot p. 169).

[159]

Let op de spreekwoorden! Zo nu en dan verschijnen ze als 'bladvulling' in het zondagsbijvoegsel, de Russische, Chinese, Turkse, en Hottentotse spreekwoorden, als evenzoveel 'uitingen der volkswijsheid'. Ze zijn – ik ben waarlijk niet de eerste die het opmerkt – altijd en overal dezelfde. Omdat ze de mentaliteit weergeven van de Kudde die altijd en overal hetzelfde is (Van Bruggen, p 121).

Dat Van Bruggen in deze aan Verdam schatplichtig is, brengt een aspect van de wordingsgeschiedenis van *Hedendaagsch Fetischisme* aan het licht. Zoals bekend bestaat dit boek uit 'lagen' van verschillende ouderdom. Waarschijnlijk is het zo, dat Van Bruggen bij het omwerken van haar artikelenreeks 'De Zelfvermomming van het Absolute' (*Groot-Nederland*, 1921-1923) tot een boek,⁵ verscheidene taalkundige werken (opnieuw?) heeft geraadpleegd. *Uit de geschiedenis der Nederlandsche taal* is een van die werken geweest.

Verdams *laudatio* van het Middelnederlands kan men gevoeglijk beschouwen als een van de talrijke uitspraken 'waarvoor de wetenschappelijke lommerd geen geld geeft'⁶ : Waarschijnlijk is ze voortgekomen uit een naïeve, naar het woord van Van Haeringen 'min of meer romantische bewondering' voor het Middelnederlands. Waarom reageerde Van Bruggen er niettemin zo fel op? Een passage elders in *Hedendaagsch Fetischisme* lijkt me een duidelijke aanwijzing te bevatten.

Op bladzijde 66 worden Verdam nogmaals de oren gewassen; Van Bruggen legt daar een inconsistentie bloot in zijn uitspraken over de Nederlandse volksaard. Van dergelijke 'volksaardpraat' weet toch eigenlijk iedereen wel 'dat het maar larie is', noteert ze later (119). Verdam, aangeduid als 'een hedendaagse professor in de filologie' (66), wist dat blijkbaar niet: hij is een van de mensen die verband leggen 'tussen Volksaard en Taal'. (129) Hij ziet een duidelijke relatie tussen de taal en de aard van het volk dat die taal spreekt. In z'n boek heeft hij het bijvoorbeeld over het 'stijve onbuigzame Latijn, waarin zich zoo duidelijk de volksaard der strakke, strenge, deftige Romeinen weerspiegelt'.⁷ In de taal weerspiegelt zich de volksaard; het voorbeeld van het Latijn is het bewijs van de spreuk 'De taal is de ziel der natie, zij is de natie zelve', zo had

⁵ Voor het gebruik dat Van Bruggen maakte van materiaal uit vroeger werk, zie o.m. Annemarie de Bleeck en Conny ten Klooster, 'Carry van Bruggen over taal'. In: *Voortgang van het onderzoek in de subfaculteit Nederlands aan de Vrije Universiteit* III. Amsterdam, 1982. p 98-114.

⁶ C.F. P. Stutterheim, 'Taalbeschrijving en taalwaardering'. In: *Uit de verstrooiing. Gesproken en geschreven taalkundige beschouwingen*. Leiden, 1971. p. 158.

⁷ Op p 187. Hetzelfde voorbeeld gebruikt Verdam in zijn Amsterdamse inaugurele rede, *De wetenschappelijke beoefening der Nederlandsche taal in verband met het nieuwe doctoraat*. Leiden 1878. p. 22.

Verdam al in 1878 betoogd.⁸ ‘Inderdaad, inderdaad! De Taal is gans het Volk’, sneert Van Bruggen (129, cf. 107). Bij iemand als Van Bruggen, die meent [160] dat ‘Taal’ een fictie is (155) en dat ‘Nationalisme’ op de bodem ligt van al wat slecht is (77), moeten dergelijke uitlatingen wel de nodige tegenspraak oproepen.

Maar de kern van de zaak is wel dit: in Verdams uitspraken onderkende Van Bruggen bepaalde facetten van wat door Stutterheim genoemd is de ‘donkere keerzijde’ van de liefde voor de moedertaal.⁹ Want mede door haar joodse achtergrond had Van Bruggen scherp oog voor hetgeen in het verlengde van het standpunt van Verdam kon liggen: nationalisme, racisme, en meer specifiek: anti-semitisme.¹⁰ Daarom ageerde zij met kracht en bij herhaling tegen die op het eerste gezicht alleen wat al te enthousiast geformuleerde passages over het Middelnederlands.

Meer dan vijfendertig jaar geleden wees Van Haeringen er eens op, dat taalgeleerden van een vroegere generatie het Middelnederlands ‘meermalen zoetvloeienderen zangeriger dan de hedendaagse taal hebben genoemd’. Zoiets klinkt, vond hij, ‘als een geluid uit de voorwetenschappelijke tijd of uit de sfeer van welmenende, lichtelijk romantische dilettanten’.¹¹ In tegenstelling tot Van Bruggen schroomde Van Haeringen niet om bij een andere gelegenheid man en paard te noemen. In een artikel uit 1953 verwijst hij expliciet naar Verdams korte, maar blijkbaar diepgemeende lofrede op het Middelnederlands.¹² Scherp is de formulering niet, merkt Van Haeringen op ten aanzien van die lofrede van zijn vroegere Leidse leermeester. Hij vertelt dat Verdam overigens maar weinig moeite deed om dat bijzondere van het Middelnederlands in zijn voordracht te doen uitkomen. Hij voegt eraan toe:

Het hele ‘fonisch’ aspect van zijn gesproken of gelezen Middelnederlands leek zozeer op dat van het tegenwoordige Nederlands, dat hij de waarderende kwalificaties ‘zoetvloeiend’ en ‘zangerig’ met hetzelfde recht op de moderne taal had kunnen toepassen.

⁸ Verdam 1878, p 22 Vergelijk hiermee ook z’n uitspraak op p. 7: de taal ‘is het bolwerk onzer onafhankelijkheid, het palladium onzer nationaliteit. Het volk, dat haar niet eert, is blind voor zijn hoogste belangen’. Enkele jaren later noemde Verdams leermeester M. de Vries in zijn inleiding op het eerste deel van het WNT de taal ‘de band onzer eenheid en het pand van ons volksbestaan’; ‘eene natie die hare taal niet in eere houdt, verloochent haren volksaard, verspeelt hare vrijheid en is de ondergang nabij’, zo hield De Vries in 1882 zijn lezers voor.

⁹ Stutterheim citeert als voorbeeld de Duitser Brinkmann, die in 1870 betoogde dat in de genasaleerde klanken van het Frans ‘der ekelhafte Dunkel dieses Volkes sich ausspricht’ (‘Taalbeschrijving en taalwaardering’, p. 162).

¹⁰ Ruth Wolf wijst op een mogelijke relatie tussen *Hedendaagsch Fetischisme* en de aanval die Carel Scharten in 1916 in *De Telegraaf* op joden en joodse auteurs had gedaan (Ruth Wolf, *Van alles het middelpunt. Over leven en werk van Carry van Bruggen*. Amsterdam, 1980. p. 224-225). Zie ook: Jaap Meijer, *Waar wij ballingen zijn. Essays over joodse letterkundigen in Nederland*. 's-Gravenhage-Rotterdam [1968]. p. 118 sqq.

¹¹ C. B. van Haeringen, ‘Welluidendheid en klankexpressie’ [1947]. In: *Neerlandica. Verspreide opstellen*. Den Haag, 1962². p. 71 en 60.

¹² C. B. van Haeringen, ‘Onze “uitspraak” van het Middelnederlands’. In: *Gramarie. Keur uit het werk van zijn hoogleraarstijd*. Utrecht, 1979². p. 152.

Wat dat laatste betreft: ik neem aan, dat Carry van Bruggen het met deze conclusie niet al te zeer oneens zou zijn geweest.¹³

¹³ [Toegevoegde noot: voor een uitgebreidere studie over *Hedendaagsch Fetischisme* zie mijn ‘Nog eens “Hedendaagsch Fetischisme” ’ in *Voortgang, jaarboek voor de neerlandistiek* 4 (1983), 193-230 (herdrukt in Jan Noordegraaf, *Van Hemsterhuis tot Stutterheim. Over wetenschapsgeschiedenis*. Münster: Nodus Publikationen 2000, 126-157; deze versie is ook te raadplegen op <http://hdl.handle.net/1871/10329>).